

Peter Weiss

Pomišljaj in vezaj v Slovenskem pravopisu 1994

1 Slovensko časopisje in revije ter besedila teletekstov in filmskih podnapisov trenutno (junija 1994) razkrivajo veliko razpuščenost v rabi pomišljaja in vezaja. Velikokrat je zapisan kar vezaj namesto pomišljaja (ki se v teletekstih in filmskih podnapisih menda sploh ne pojavlja), drugod očitno v tiskarni pomišljaj imajo, pa ga uporabljajo le v izjemnih primerih (v dnevniku Republika namesto manjkajočih podatkov v tečajnih listah, sicer ne), nemalokrat pa se tudi zgodi, da je namesto vezaja zapisan pomišljaj. Namesto pomišljaja je zapisan vezaj tudi med letnicami na tolarških bankovcih. Velikokrat prihaja do nerazložljivega mešanja obeh ločil tudi v knjigah, npr. v *Velikem nemško-slovenskem slovarju* Doris, Božidarja in Primoža Debenjaka (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992). O stičnosti in nestičnosti obeh ločil v slovenskih pisanih občilih se ne splača izgubljati besed. Skratka: prišlo je do hude zmede in zanemarjenja pravil glede rabe pomišljaja in vezaja.

1.1 Vzrokov za to je več.

(1.) V rokopisu je razlika med pomišljajem in vezajem običajno nejasna in relativna, zato npr. v šoli ni mogoče doseči dovolj velikega razlikovanja med obema ločiloma. (Razlika med drugimi podobnimi ločili je bolj jasna: le redko je v rokopisu mogoče dvomiti o tem, ali je zapisano podpičje ali dvopičje in recimo pika ali vejica – gotovo tudi zaradi sobesedila, ki je pri pomišljaju in vezaju lahko zelo podobno.)

(2.) Večina pisalnih strojev ter nekateri računalniški programi in preprosti tiskalniki imajo na voljo eno samo ločilo, in sicer nekoliko daljši vezaj, ki se potem uporablja tako za vezaj kot za

(nestični in stični) pomišljaj in za deljaj, ki je enak vezaju. Pisanje npr. s strojem pisca, že iz šole nevaženega razlikovanja med pomišljajem in vezajem, spet ne navaja k ločevanju, in če kdaj potem že mora zapisati katero od ločil, bo zapisal tisto, ki ga je vajen, češ saj veliko tako ne morem zgrešiti – in to bo skoraj gotovo vezaj.

(3.) Doslej so se morali ukvarjati s pravilno rabo pomišljaja in vezaja večinoma le stavci in drugi sodelujoči pri pripravi besedil za tisk. Kdor je v tisk oddal natipkano besedilo, je pač uporabil tisto edino znamenje, ki ga stroj premore (večinoma je res eno samo), od stavcev pa je pričakoval, da bodo pravilno razumeli znamenje v tipkopisu in ga prevedli v stavljeno besedilo. (Tiskarne imajo na voljo več različno dolgih vezajev in za računalnik vsaj pet različno dolgih ohranja tudi novi standard za kodiranje znakov Unicode.)

(4.) V zadnjem času lahko spretnejši posamezniki z ustreznim računalniškim programom in z zmogljivejšim osebnim računalnikom mogoče pripravljajo časopise in knjige v tako imenovanem namiznem uredništvu. Pri tem se je pokazal upad jezikovne kulture nasploh, ki je pri vezaju in pomišljaju še posebej očitno. Pravzaprav je prišla na dan dejanska pismenost, saj na poti od rokopisa do natisnjene knjige pri tistih, ki imajo veselje do izdajanja knjig, ne pa tudi ustreznega znanja, ni nikakršnih ovir, ki bi preprečevale, da jezikovno nedonošeno besedilo ne bi bilo natisnjeno. V založbah je (bilo) skrbi za jezikovno neoporečnost besedil neprimerno več. V časopisnih uredništvih novinarji pišejo besedila sami neposredno v računalnik (in jih tako dejansko že stavijo), in potem se njihove različne, osebne rabe z večjimi ali – še raje – manjšimi popravki odražajo v časopisu.

(5.) Marsikateri uporabnik računalniškega urejevalnika besedil pri pisanju sploh ne najde pomišljaja, pa tudi pozoren ni nanj in si z njim noče greniti življenja, kajti če eno samo znamenje zadošča na pisalnem stroju, bo tudi pri pisanju z računalnikom. Marsikateri je celo pripravljen priseči, da ga v njegovem programu ni; to je pri namiznouredniških programih malo verjetno (čeprav res ni nemogoče), se pa rado zgodi pri tiskanju s preprostejšimi tiskalniki.

(6.) Dodatno zmedo sta povzročili še dve izdaji Slovenskega pravopisa, v katerih sta pomišljaj in vezaj obdelana različno in delno celo nasprotujoče si. Slovenski pravopis je leta 1990 ob ob

uveljavljeni, vendar pa za večino pišočin že tako težko ločljivi in obvladljivi ločili uvedel tretje, namreč (*daljši vezaj* (SP 1990: § 852) ali *vezajni pomišljaj* (npr. SP 1990: 210), ki ga imenuje tudi *krajši pomišljaj* (§ 378) – ta pomišljaj je čisto navaden in običajen, kot kažejo primeri v SP 1990 –, in še zasilno četrto, in sicer *nestični vezaj* (§ 431), za nakazovanje prirednega razmerja »t. i. dvojnih poimenovanj, v katerih se oba dela sklanjata«, npr. *Šmarje - Sap*, namesto katerega pa »navadno [...] pišemo vezajni pomišljaj«, npr. *Šmarje - Sap*.

1.2 Kako velika je (bila) zmeda, kažejo poleg neustaljenosti poimenovanja za vezajni pomišljaj še nekatera druga mesta.

1.2.1 Npr. v SP 1990: § 850: »Namesto *Melita Pivec-Stele* se piše tudi *Melita Pivec Stele* ali *Melita Pivec-Stele*.« (SP 1994 je dodal še možnost *Melita Pivec - Stele*. Če zadnji primer zapišemo s pisalnim strojem in ga oddamo v stavljenje v tiskarno, bo stavec, ki lahko postavi pomišljaj, skoraj zagotovo prebral in zapisal ali *Melita Pivec-Stele* ali *Melita Pivec - Stele*. Vse te – in to so hkrati tudi že *vse* – možnosti sta nam ponudili izdaji Slovenskega pravopisa iz let 1990 in 1994, čeprav primera *Melita Pivec - Stele* najbrž res ne hote, temveč po nesreči. (O nejasnostih te vrste gl. več v točki 5.1.)

1.2.2 V Enciklopediji slovenskega jezika (Toporišič 1992: 350) je vezajni pomišljaj najprej »[l]očilo v obliki daljše črtice, pridvignjene nad osnovnico, obojestransko stične, nekaka zamenjava za predlog *do*: *proga Ljubljana-Trst*« (tu gre v resnici za predložni pomišljaj), nato pa še »[n]estični krajši pomišljaj pri dvojnih imenih: *Šmarje - Sap*, v *Šmarju - Sapu*« (kar se ujema z ustreznimi formulacijami v SP 1990). V knjigi so – zaradi omejenih računalniških možnosti – povsem enako dolgi krajši pomišljaj, pomišljaj in t. i. daljši pomišljaj (Toporišič 1992: 350, 193). Desnostično ločilo naj bi bil »npr. odstavčni/alinejni pomišljaj«. (Toporišič 1992: 311), kar seveda ni res, ker je nestičen. V uvodu je zapisano tudi *Logar-Riglerjevih* in *le-ta* (Toporišič 1992: [VI]) – obakrat bi namesto pomišljaja moral stati vezaj.

1.2.3 V Enciklopediji Slovenije se je stični pomišljaj v začetnih zvezkih pojavljal v zvezah, kakršna je *avstrijsko-slovenski odnosi* (ES 1: 141). Ta pomišljaj je še najbližji tistemu v primeru *proga Ljubljana-Trst* (z razvezavo *odnosi med Avstrijci in Slovenci* ali *med Avstrijo in Slovenijo*). Vendar pa je v ES 6: 376 že mogoče prebrati vzporeden primer *makedonsko-slovenski odnosi*,

torej z običajnim (in sprejemljivim) vezajem. Najbrž ni manjkalo prav veliko, pa bi s pomišljajem pisali tudi naslove dvojezičnih slovarjev, npr. *slovensko-angleški slovar*.

1.2.4 Nepedagoško in nepošteno je bilo v SP 1990 goljufanje pri primerih za vezajni nestični pomišljaj, ki je npr. v § 389 v primeru *Šmarje - Sap* zagotovo natisnjen stično. Prav tako stično je natisnjen tudi vezaj v § 431 v primeru *Šmarje - Sap*, čeprav bi moral biti nestično. Nestičnost (ali stičnost) mora biti v priročnikih, kakršen je Slovenski pravopis, jasna, nikdar polovična in nikakor ne zavajajoča.

1.3 Vezajni pomišljaj ni bil sprejemljiv, zato se v SP 1994 ne pojavlja več. Vendar je pri vezaju in pomišljaju v tej izdaji še vedno preveč neustreznih rešitev (predvsem z na novo uvedenim nestičnim vezajem), ki niso bile dobro premišljene, sploh pa ne preizkušene v praksi. – Na primere iz SP 1990 se odslej ne bom več skliceval.

2 V nadaljevanju navajam nejasna in sporna določila iz SP 1994 s predlaganimi izboljšavami in dopolnili ter predloge za bolj natančne formulacije glede rabe pomišljaja in vezaja, nazadnje pa še dve pobudi, in sicer za pisanje pomišljaja s pisalnim strojem in za umik nestičnega vezaja.

3 Pomišljaj

§ 378: Poleg navadnega pomišljaja obstaja še tako imenovani dolgi pomišljaj, ki je uporabljen v poglavju o pomišljaju (SP 1994: 53): »Dolgi pomišljaj pišemo lahko med povedmi, ki niso deli istega besedila, če je v njih že uporabljen navadni pomišljaj.« (Podobno še v § 398.) Dejansko je to tolikšna podrobnost, da si le težko zasluži omembi na dveh mestih v SP 1994. Gojili naj bi jo tiskarji (pravzaprav le v jezikoslovnih delih, kot sorazmerno jasno izhaja iz § 398), vsi drugi uporabniki pa jo lahko jemljejo kot obvestilo o obstoju tega ločila, če že hočejo vedeti, kakšna je njegova vloga, kadar naletijo nanj. Ta materija je res težka celo za poklicane: to kaže spregled v § 390, kjer bi moral v skladu s tistim, kar je povedano v § 378, pred besedo *Vse*, ki začenja novo poved, stati dolgi pomišljaj, je pa navaden. Pravopisna komisija se torej v SP 1994 v § 390 ne drži več določila o dolgem pomi-

šljaju, zapisanega v § 378 in 398. Zato predlagam, da razen v izjemnih primerih uporabljamo le navaden pomišljaj samo ene vrste (in dolžine), kajti zmeda, ki se ji niti SP 1994 ne more izogniti, je vse prej kot dobra. (Glede izjemne računalniške izvedbe daljšega pomišljaja gl. točko 5.3.1.)

§ 383: V primeru kot *Le eno je potrebno - delo pomišljaj* nadomešča dvopičje, kar bi v SP lahko bilo izrecno rečeno tudi pri pomišljaju, saj je v § 355 naveden isti primer *Le eno (je potrebno): delo.* (O zamenljivosti dvopičja s pomišljajem govori § 358.) Tako še: *Seks, droge in rokenrol - to so prepovedane reči, sin moj.* Primer ima sestavine v drugačnem zaporedju, kot jih navaja SP 1994 v § 355, zato v njem ne more stati dvopičje in tudi vejica ne - primeren je le pomišljaj.

§ 384: Takoj za tem paragrafom, v katerem je govor o pomišljaju, ki zaznamuje nedorečeno misel (npr. *Bratu bi povedala, pa -*), bi pričakovali določbo, da za njim pike navadno ne pišemo (in da npr. klicaj ali vprašaj stojita neposredno, stično za pomišljajem), torej ponovitev tistega, kar je zapisano v § 260 ali vsaj opozorilo na ta paragraf. (S piko v takem položaju je sploh križ: v § 260 je sorazmerno odločna formulacija, da »[p]ike navadno tudi ne pišemo za izpustnimi tremi pikami ali za pomišljajem«, v § 402 pa je zapisano veliko bolj ohlapno: »V okrajšani povedi ob treh pikah potrebna ločila ali pišemo ali pa jih opuščamo: *Grobovi tuljijo ... - Grobovi tuljijo ...*« Normativni priročnik, kar SP naj bi bil, bi moral imeti bolj trdno in eno samo stališče. Ustrezano bi bilo tisto iz drugega navedka, in to v obliki, da v okrajšani povedi za tremi pikami ali za pomišljajem skladijsko piko (navadno) opuščamo.) - V SP 1994 bi si bilo sploh želeli več določil o kombinatoriki ločil. Glede pomišljaja je poleg določila s končno piko navedeno edinole še določilo v zvezi z vejico (v § 392): »Kadar je vrinjeni stavek med dvema stavkoma, za drugim pomišljajem lahko pišemo vejico: *Med nami je bil - kako smo bili slepi -, vendar ga nismo spoznali.*« (Mislim, da je vejico kar treba pisati.) V tem primeru bi bilo bolj utemeljeno za vrinjenim stavkom pisati klicaj, torej *kako smo bili slepi!* (tako kot bi pisali vprašaj v primeru *ali smo bili slepi?*). Če bi iz prirejenega primera *Med nami je bil - bili smo slepi -, vendar ga nismo spoznali.* izpustili odvisnik, bi na koncu stal ne pomišljaj s piko, ampak samo (stična) pika: *Med nami je bil - bili smo slepi.* Na ta način lahko okrajšamo še zgornja dva primera, zapisana s

klicajem in vprašajem za vrinjenim stavkom, in potem dobimo *Med nami je bil - kako smo bili slepi!* ali *Med nami je bil - ali smo bili slepi?* V nobenem od teh dveh primerov na koncu ne more stati pika, kar govori v prid klicaju, pa tudi ne pomišljaj in klicaj oz. vprašaj. Z nekaj primeri je mogoče zajeti večino najpogostejših kombinacij ločil, ki se lahko pojavijo. - V enega od teh paragrafov bi spadalo še določilo, da pomišljaj ločuje posamezne dele večdelnega ukaza, npr. *Pripravljeni - na mesta - pozor - zdaj.*

§ 389: Pomišljaj v skladijski rabi je nestičen, ta paragraf pa nas narobe opomni in neprevidnega uporabnika zavede: »Namesto nestičnega pomišljaja pišemo nestični vezaj (prim. § 69, 850, 852).« Tu je potrebna jasna zamejitev na primere, kakršen je (po pravopisovo) *Šmarje - Sap*, sicer se bo pisanje vezaja namesto pomišljaja razširilo na celotno skladijsko rabo, in to čisto upravičeno z naslonitvijo na nejasno in zavajajočo formulacijo v pravopisu.

§ 394: Neskladijsko naj bi se pomišljaj rabil »namesto predlogov od ... do (t. i. predložni pomišljaj)«, primer za to pa je »*proga Ljubljana-Trst* (= od Ljubljane do Trsta)«. Prvi od je zavajajoč, saj velja le za del v tem paragrafu navedenih primerov, zapisanih s predložnim pomišljajem. Pri glasnem branju primere obravnavamo različno (in tako lahko - včasih le za silo - tudi izpisujemo z besedo, če ne pišemo pomišljaja):

(1.) pomišljaj nadomešča predlog *do* med dvema številka (ali skupinama števil), pred prvo od obeh pa izgovorimo še *od*: *knjiga bo stala 80-100 SIT* (= knjiga bo stala od osemdeset do sto tolarjev ali - redko - knjiga bo stala osemdeset do sto tolarjev), *Odprto 8-12* (= odprto od osmih do dvanaestih); tu bi moralo biti jasno zapisano, da pomišljaj ne more nadomeščati predloga *do*, če je *od* izpisan: *Odprto od 8. do 12. ure* (narobe *Odprto od 8-12* ali *Odprto od 8.-12. ure*), *Srečanje je bilo od 23. do 26. junija* (narobe *od 23.-26. junija*), *od leta 1989 do 1992* (narobe *od (leta) 1989-1992*, lahko pa *v letih 1989-1992* ipd.); namesto pomišljaja prav tako izpisujemo *od* pri navajanju števil, pred katerimi stoji znamenje za minus kot predznak, česar je še največ pri temperaturah pod 0 stopinjami Celzija, npr. *od -10 do -4 °C* (narobe *od -10--4 °C*);

(2.) pomišljaj nadomešča predlog *do* med dvema številka: *str. 125-132* (= stran sto petindvajset do sto dvaintrideset in le izje-

moma stran od sto petindvajset ...), v letih 1941-1945 (ali ... 1941-45) (= v letih devetnajststo enainštirideset do petinštirideset ali ... do devetnajststo petinštirideset); v SP bi moralo biti ob tem jasno navedeno, da pomišljaja ne pišemo pri povezovanju prvega pisno osamosvojenega dela zloženke ali sestavljenke, ki se končuje z vezajem, z drugim delom, temveč ga nadomešča izpisani predlog do: 15- do 18-letniki (narobe 15--18-letniki), 10- do 20-odstotne obresti (narobe 10--20-odstotne obresti);

(3.) pomišljaja med zemljepisnimi imeni običajno ne izgovarjamo: proga Ljubljana-Trst (= proga Ljubljana Trst in le redko proga od Ljubljane do Trsta ali proga med Ljubljano in Trstom), prekop Ren-Donava (= prekop Ren Donava in le izjemoma, če sploh, prekop od Rena do Donave ali med Renom in Donavo - primer prekop Donava-Tisa-Donava kaže, da bi bil le težko izgovorjen s predlogi); tak je še primer os Rim-Berlin; temu pomišljaju se zelo približuje nestični pomišljaj, kakršen je v § 396 v primeru tekma Olimpija - Hajduk (= tekma Olimpija Hajduk ali tekma med Olimpijo in Hajdukom), kjer gre za označevanje nasprotnostnega razmerja med tekmujočimi (posamezniki, moštvi in državami) v športu in šahu. - Ob tem ostajajo za SP 1994 neopaženi še posamezni mejni in zato problematični primeri, npr. pogovori Li Peng - Vranitzky, (odnos) Koptar - Prešeren, naveza LDS-SKD ali v bibliografskih navedbah Bajec - Kolarič - Rupel (kar je nekaj drugega kot (žargonska) priredna zloženka Breznik-Ramovš, ki pa v § 503 je navedena), Celovec - Salzburg ali DZS - CZ. (Primer TV Koper-Capodistria je kdaj zapisan tudi s stičnim vezajem in le redko s poševnico na način Koper/Capodistria, ki ga za kraje določata § 194 in 452.)

§ 396: V tem paragrafu so navedeni primeri predvsem iz jezikoslovja, vendar pa bi vanj spadal še primer Moraš se odločiti: ali - ali (SSKJ 1 v geslu ali ve.), saj je sorazmerno pogost in v SSKJ ni prišel iz jezikoslovnega spisa. - Neskladenjsko lahko pomišljaj stoji tudi namesto manjkajočih podatkov v preglednicah npr. z deviznimi tečaji ali s podatki o vremenu in temperaturi (če mesto ni kar prazno).

4 Vezej

§ 416: Stični »[v]ezaj pišemo tudi v priredno »zloženih številkah«, npr. v številkah bančnih računov in dokumentov ter v oznakah vozil, v kar so se zaradi dodanih črk (primer LJ D7-206

je iz tega paragrafa SP 1994) spremenile nekdanje registrske številke. Tu bi bilo mogoče dobro navesti, da se telefonske številke sicer velikokrat pišejo z vezajem (vezajema ali vezaji, torej na način 061/133-43-33), da pa jih je bolj priporočljivo pisati z razmiki - tako so zapisane tudi v slovenskem telefonskem imeniku -, na način (061) 133 43 33 ali 061 133 43 33. (Način 061/133 43 33, torej s številko omrežne skupine pred poševnico, je manj priporočljiv, in to zaradi možnosti, da se telefonski številki za poševnico doda interna telefonska številka, npr. (061) 125 60 68/317, če ni zapisana za okrajšavo int., torej (061) 125 60 68, int. 317.) Iz zapisa brez vezajev najbrž ne izhaja, da je tako zapisana telefonska številka podredno zložena, če je to pri zapisu številke sploh kak pomemben podatek. V SP 1994 je menda edina telefonska številka zapisana v § 160 na način (061) 302-695.) - Nekje tu bi lahko bil zapisan tudi podatek, da stični vezaj pišemo v naslovihi med poštno oznako države in poštno številko, npr. SI-61000 Ljubljana, D-13125 Berlin, A-1020 Wten.

§ 427: Nestični vezaj bi bilo treba pisati med deloma dvojnega imena, ko se oba dela sklanjata (npr. Šmarje - Sap). Utemeljevanje pregibnosti s primerom občina Ljubljana Vič - Rudnik, ki je naveden v SP 1994, ni dobro, saj se Vič - Rudnik v tej zvezi sploh ne sklanja. (Gre za neujemalno sestavino kot v tipu Hotel Turist.)

§ 428: Nestični vezaj naj bi se pisal tudi med osebnim imenom in vzdevkom (npr. Jostp Murn - Aleksandrov) oz. med prvotnim in privzetim priimkom (npr. Zofka Kveder - Jelovšek).

§ 429: »Nestični vezaj se pri priimkih v novejšem času tudi opušča.« In tako še v § 850: »Namesto tipa Melita Pivec - Stele se piše tudi Melita Pivec Stele.« Vzporejanje teh dveh pravil s tistim v § 427 glede vezaja v imenu Ljubljana Vič - Rudnik pokaže, da bi bila utemeljitev in priporočilo za eno samo možnost zaradi doslednosti koristna.

(1.) Če sta prvotni in privzeti priimek pisana z vmesnim nestičnim vezajem, sta v prirednem odnosu (tako kot sestavini Vič - Rudnik). V tem primeru je vezaj seveda treba pisati.

(2.) Če sta prvotni in privzeti priimek pisana brez vmesnega vezaja, je mogoče razumeti, da sta v takem odnosu kot dela dvojnega imena v primeru Ljubljana Bežigrad, kjer gre za Bežigrad, ki je v Ljubljani - SP 1994: § 431 o tem pravi: »Kar je prvemu samostalnemu dodano, je njegov prilastek.« SP 1994 na tako razlago zapisa priimka v primeru Melita Pivec Stele zaradi utemeljitve pri vzporednem primeru Ljubljana Vič - Rudnik najbrž ne bi smel pristati, zato bi bilo dobro, če bi priporočil način z vmesnim

vezajem, obenem pa ugotovil, da je v rabi tudi manj ustrezni način brez vezaja. Zelo neustrezno je pravopisovo ravnodušno pristajanje na dvojnost in očitno bežanje od normiranja. (V takih primerih za rabo pač ne more odločati tak ali drugačen vpis v matično knjigo, s čimer se rado utemeljuje pisanje z vezajem ali brez njega.)

§ 436: Neskladenjsko se dva vezaja rabita »pri decimalkah za zaznamovanje enote 00 pri zapisovanju denarnih zneskov (piše se brez presledka takoj za vejico): 17 345,-- SIT (uradno 17 345,00 SIT)«. Tak je še zapis 33,-- SIT v § 469. S tem pravilom je treba poenotiti navedbi 8055.- SIT (v § 255) in 52,500.000.- SIT (v § 352), obkrat torej s piko in enim samim vezajem, ker ne gre za dve različni stvari.

§ 437: »Če se deljeni del besede končuje z vezajem, tega lahko [ležeče P. W.] prenesemo na začetek naslednje vrstice [...].« V § 471 je formulacija bolj ostra – kot da ne gre za isto stvar: deljaj odrine vezaj na začetek naslednje vrstice (primer je črno-beli film). Pravopis bi moral biti v določanju kar se da enoten. In tu bi lahko bil.

§ 471: Če pri deljenju besede s stičnim pomišljajem pride pomišljaj na konec vrstice, odpade deljaj (in ne vezaj, kot piše v tem paragrafu), mogoče pa je seveda tudi, da stoji pomišljaj na začetku naslednje vrstice; to je v tem paragrafu sicer navedeno kot primer, ni pa zajeto v utemeljitvi. Tako je mogoče zapisati

Ljubljana-
Marlbor
ali
Ljubljana
-Marlbor.

§ 503: »Priredne zloženke pišemo z vezajem: [...] Schleswig-Holstetn.« V tem primeru je (seveda stični) vezaj edina možnost, ki pa ji oporeka zavajajoči zapis Baden - Württemberg (SP 1994: 208, kjer je narobe zapisan Württemberg – prav je Württemberg). Ta bi prav tako moral biti pisan s stičnim vezajem, saj je običajen roditelj Baden-Württemberga (in ne morda Badna - Württemberga, kot implicitno uči SP 1994 na navedenem mestu).

§ 524: Pridevniška izpeljanka iz Schleswig-Holstetn je schleswig-holstetnski. SP 1994 žal nikjer ne pove, kakšen naj bi bil

pridevnik iz imena Baden - Württemberg (če bi ga seveda pisali na ta način, z nestičnim vezajem, tako kot ga SP 1994 na str. 208). Iz imena Šmarje - Sap izhajata pridevnika šmarski in sapski – ali pa je mogoče tudi šmarsko-sapski ali šmarje-sapski? O tem SP 1994 ne govori.

5 Pisanje pomišljaja s strojem (in z računalnikom)

5.1 Kot določa § 380, se lahko »pri pisanju s strojem, tiskalnikom ipd.« namesto navadnega pomišljaja »uporablja nestični vezaj, tj. s presledkom na obeh straneh«. Najbrž ta določba velja tudi za obojestransko stični pomišljaj (v § 394), medtem ko iz SP 1994 nič ne izvemo o pisanju stičnega pomišljaja s strojem v primeru -23 °C (§ 397). Če upoštevamo še določbe iz paragrafov 427 in 428, po katerih nestičnega vezaja s strojem ipd. tako ne moremo pisati drugače, pridemo do enotnega rezultata – po neveri se piše enako kar troje:

stični pomišljaj:

proga Ljubljana - Trst

str. 125 - 132

(desnostični) - 23 °C

nestični pomišljaj:

Zmagovalec - Jesenice?

tekma Olimpija - Hajduk

nestični vezaj:

Šmarje - Sap

Zofka Kveder - Jelovšek

To je zelo slabo, saj je pri obratni poti le težko zahtevati od uporabnika, da pride do izhodiščnega rezultata.

5.2 Zaradi te nejasnosti predlagam, da v sili pri pisanju s strojem ter z nekaterimi računalniškimi programi in preprostimi tiskalniki namesto pomišljaja pišemo dva vezaja, in to ustrezno stično ali nestično (glede nestičnega vezaja, ki ga tule ne upoštevam, gl. točko 6.4):

stični pomišljaj:

proga Ljubljana--Trst

str. 125--132

(desnostični:) --23 °C

nestični pomišljaj:

Zmagovalec -- Jesenice?

tekma Olimpija -- Hajduk

5.3 Prednosti pomišljaja, ki ga veliko pišočin v sili že zapisuje z dvema vezajema, so, da je enoumen in jasen, da ga je v računalniški obliki brez večjih težav mogoče prenašati na druge računalnike in potem s preprostimi ukazi spreminjati v navadni pomišljaj in da manjša zmedo, ki bo sicer vsaj ostala, če se ne bo še večala. Pomanjkljivosti sta njegov neestetski videz in to, da bi se ga bilo šele treba naučiti pisati in brati. Pomišljaj bi pisali tako, zasilno in nadomestno, le v tipkopisih, ki niso za široko rabo, in sicer kadar tehnične možnosti ne dopuščajo pisanja pravega pomišljaja - v tisku se tako zapisani pomišljaj ne bi pojavljali. Najbrž bi se ga dalo priporočiti tudi za televizijske teletekste in podnapise, vprašanje pa je seveda, če bi se prijel.

5.3.1 Če bi kdo vendarle želel pisati še daljši pomišljaj, kakršnega v SP 1994 predvidevata paragrafa 378 in 398, lahko namesto dveh črtic naredi razlikovalne tri ali štiri. Tako računalniško zapisan daljši pomišljaj je potem mogoče prav tako čisto preprosto pretvoriti v ustrezno ločilo za oblikovanje v tiskarni.

5.3.2 SP 1994 zelo natančno predvideva tipografske rešitve za veliko večino pisav, s katerimi prihaja v stik slovenščina, zato bi bilo zelo priporočljivo, če bi za pomišljaj v novi izdaji predvidel možnost za bolj natančen razločevalni zapis s pisalnim strojem ter s preprostimi računalniškimi programi in tiskalniki. (To bi si bilo želeti še za primere, kot so 10 m², CO₂ in 10 °C - praksa v publicističnih besedilih ponuja rešitve 10 m², CO₂ in 10 st. (Celzija).)

5.3.3 Pomislek, da se dva vezaja v slovarjih že uporabljata za označevanje neprve slovarske oblike pri besednih vrstah, ki se ne pregibajo z glasovnimi končnicami, ni utemeljen, saj je jezikoslovna raba dveh vezajev v tej vlogi vendarle zelo omejena, in kdor ju uporablja, ima gotovo na voljo tudi ustrezno znamenje za pomišljaj. Samo jezikoslovcem se morda zdi drugače. (Navsezadnje se tudi v mednarodni fonetični abecedi dva vezaja že lep čas

uporabljata za označitev dolgega premora (Crystal 1992: 435), pa zaradi tega v slovenskem jezikoslovju sploh ni prišlo do zmede - če je sploh opazilo.)

6 Za konec

6.1 Ponesrečen nestični vezaj, kakršen je v SP 1994 v imenih Šmarje - Sap in Zofka Kveder - Jelovšek, postavlja vprašanje, zakaj je sploh moral nadomestiti prejšnja ločila, če nima toliko boljših lastnosti, da bi si res zaslužil uvedbo v SP 1994. Že vnaprej je bilo mogoče jasno napovedati, da bo pri pisanju s strojem sovpadel s stičnim in nestičnim pomišljajem in da bo povečal že tako dovolj veliko zmedo. Spodleteli poskus uvedbe vezajnega pomišljaja v SP 1990 bi lahko bil za uvajalce tega ločila dovolj velika šola, povzročil pa je le zmedo in navsezadnje to, da smo po še enem poskusnem uvajanju novega nesprejemljivega ločila skoraj vsi pišoči obsedeli v oslovski klopi.

6.2 A to je le del težav. SP 1994 se očitno izogiba odgovoru na vprašanje, kako ravnati v primerih, ko se v izvirnem jeziku osebno ime piše z nestičnim vezajem, npr. *Rimski-Korsakov*, *Saltikov-Ščedrtn* ali *Jean-Paul* (kjer nič kaj ne pomaga nejasna formulacija v § 429, da stični vezaj pišemo »v nekaterih tujih imenih, zvezah ipd.«), v slovenščini pa lahko sklanjamo obe sestavini ali samo zadnjo (npr. *Rimskega - Korsakova* ali *Rimski-Korsakova* itd.). Iztočnico npr. v leksikonu bo tako treba oblikovati glede na sklonljivost ali nesklonljivost prvega dela - in kakršen koli zapis izmed dveh možnih bo usmerjevalen, kar je pri dvojnicaх slabo, sploh ker SP 1994 o sklanjanju tovrstnih imen (ter o hierarhiji sklonljivosti in nesklonljivosti prvega dela) kratko in malo molči. Še najdalj gre pri sklanjanju imena *Karel Destovnik - Kajuh*, *Karla Destovnika - Kajuha* v § 847. (V primerjavi z njim je SP 1962: 63 veliko bolj izčrpen in celo navaja tipe, čeprav pri primeru *Rimski-Korsakov* ni skladen s tistim, kar ima zapisano v slovarskem delu: v uvodu pravi, da se sklanjata obe sestavini, v slovarju pa najprej, da se sklanja samo druga sestavina, in nato še, da se sklanjata obe.) Tako bi se bilo po novem treba ukvarjati s stičnostjo ali nestičnostjo vezaja tudi v golih seznamih imen, ki jih bolj ko ne le prepisujemo in pri katerih se nam ni treba ubadati z glasovnostjo pri sklanjanju. (V bibliografijah

naletimo na primere, kot sta *H. Anđonov-Poljanski* ali *P. Hadži-Boškov* iz ES 6: 378 – po SP 1994 bi bilo treba popraviti in pisati z nestičnim vezajem najbrž oba priimka.) Veliko je prevzetih moških imen tipa *Jean-Paul*, kjer bi bilo treba po SP 1994 vezaj zaradi roditeljskega imena pisati nestično (seveda tudi, če je sta sestavini imena okrajšani na začetnici, npr. *J. - P. Sartre*, kar postane še posebej problematično pri deljenju imena v dve vrsti). Sorazmerno jasna je stvar le pri priimku *Saint-Simon*, kjer se prvi del zagotovo ne sklanja. Toda tudi v drugih primerih se da razlagati, da se sklanja z neglasovnimi končnicami, tako da bi lahko v imenu (*Henri*) *Toulouse-Lautrec* kdo ne glede na roditeljsko ime (*Henrija*) *Toulouse-Lautreca* pisal vezaj nestično. Zelo veliko je ženskih priimkov in rojstnih imen, pisanih z vezajem, npr. *Katerina Benhartová-Literová*, *Marie Curie-Skłodowska*, *Jeanne-Louise Farrenc-Dumont* ali *Eva-Maria von Maydell*. V njih bi bilo treba po naukih SP 1994 vezaj pisati nestično, saj se vse sestavine sklanjajo – če ne z glasovnimi, pa z neglasovnimi končnicami.

6.3 Tudi molka o besedotvornih možnostih pri tvorjenju pridevnika iz imen tipa *Saltkov-Ščedrin* (oz. *Saltkov - Ščedrin*) si SP 1994 nikakor ne bi smel privoščiti. Omenil sem že (v točki 4 pri § 524) zadrego pri tvorbi pridevnika iz imena *Šmarje - Sapa*. Pridevnik iz imena *Jean-Paul* z roditeljskim imenom *Jean-Paula* je *Jean-Paulov*, medtem ko iz imena *Jean - Paul* z roditeljskim imenom *Jean - Paula*, kot bi bilo zapisano po SP 1994, najbrž sploh ni mogoč – ali pa vendarle je lahko *Jean-Paulov*, tako kot je *Jeanpaulov* iz *Jean Paul* (v § 961, kjer ni primerov z imeni, v katerih bi bili vezaji)? Ali pa je morda kar *Jean - Paulov*, tako kot je roditeljsko ime *Zofke Kveder - Jelovškove* (v § 849). V naslednji izdaji Slovenskega pravopisa bodo glede tega morala biti zapisana bolj natančna pravila, sploh če bo ostalo pri nestičnosti vezaja.

6.4 Ker rešitev glede nestičnega vezaja v SP 1994 ni dobra, predlagam, da se mu Slovenski pravopis odreče in da o njem sploh ne govori več, ker ga očitno ne bo mogel uvesti v splošno rabo. Imena, ki naj bi se po SP 1994 pisala z njim, spet pišimo tako, kot so se (ali naj bi se) že pred tem: (1.) *s stičnim vezajem* (a) med nesklanjanima deloma dvojnega (zemljepisnega ali stvarnega) imena (*občina Ljubljana Vič-Rudnik* z roditeljskim imenom *občine Ljubljana Vič-Rudnik*, *Trgovina Trim-Metro*, *Trgovine Trim-Metro*), (b) med prvotnim in privzetim priimkom – njihove nosilke so pred-

vsem ženske, zato se taki deli večinoma sklanjajo z neglasovnimi končnicami (*Zofka Kveder-Jelovšek*, *Zofke Kveder-Jelovšek*, *Ana Sluga-Stanič*, *Ane Sluga-Stanič* ali *Ane Sluge-Stanič*), in (c) v prevzetih lastnih imenih, ki se pišejo s stičnim vezajem že v izvornem jeziku, ne glede na glasovno ali neglasovno sklonljivost (*Jean-Paul*, *Jean-Paula*, *Eva-Maria von Maydell*, *Eve-Marie von Maydell*, *Rimski-Korsakov*, *Rimskega-Korsakova*), in (2.) *s nestičnim pomišljajem* (a) med deloma dvojnega (zemljepisnega ali stvarnega) imena (*Šmarje - Sapa*, *Šmarja - Sapa*) – tu bi se bilo mogoče enako upravičeno odločiti tudi za stični vezaj – in (b) med osebnim imenom in vzdevkom (*Karel Destovnik - Kajuh*, *Karla Destovnika - Kajuha*, *Lovro Kuhar - Prežihov Voranc*, *Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca*) – tu bi bila odločitev za stični vezaj manj primerna. Uvedimo torej moratorij po najboljših dosežkih v SP 1962 in v NPNSP 1981 ter delno tudi po dopuščenih variantah iz SP 1990. Zavedam se, da to ni najboljša, vendar je še vedno bolj sprejemljivo kot ne dovolj preiščljeno uvajanje novega, ki ni upoštevalo neprijetnih, toda predvidljivih posledic. Umik nestičnega vezaja se mi zdi pomemben predvsem zaradi sorazmerno pogostih ženskih priimkov tipa *Melita Pivec-Stele*, ki se po neglasovnih končnicah »vsaj na zunaj« (tako pravi SP 1994: § 847) razlikujejo od priimkov moškega spola. Stični vezaj namreč še ne bi pomenil, da ni mogoče sklanjati tudi prvega dela imena, tako kot nestični vezaj med deloma dvojnega imena ne pomeni, da je oba dela vedno mogoče sklanjati. (Primer za to je vsaj *občina Ljubljana Vič - Rudnik*, če *Zofka Kveder - Jelovšek* ni.) Končno pišejo take primere s stičnim vezajem tudi v drugih slovanskih jezikih in pravopisih (npr. v hrvaškem, češkem in poljskem), kjer obstajajo za nestičnovezajne pogruntacije prav take možnosti kot v slovenščini, pa se jih očitno niso še niti domislili, kaj šele, da bi jih uvedli v svoje pravopise. Gotovo se zavedajo težav, ki bi jih povzročil nestični vezaj.

6.5 In v slovenščini je položaj že prav brezupen in smešen, česar ne govorim na pamet. SP 1994 na kar nekaj mestih uči, da je treba pisati ženske prvotne in privzete priimke *s nestičnim vezajem*. Kako pa ravna sam v praksi? Pravopisna komisija se v Spremnih besedah na str. 6 zahvaljuje svoji tajnici *Ireni Orel-Pogačnik*, na str. 152 pa med ostalimi naveda svetovalko za japonsko pisavo *Ch. Shigemori-Bučar* – obakrat sta torej priimka zapisana *s stičnim vezajem*. Zato, mislim, ne bo nič razbojniškega, če bomo

še naprej tako pisali tudi vsi drugi in če se bodo na ta način brez kosmate vesti podpisovali tisti (dejansko predvsem tiste), ki se morajo, ker imajo po dva priimka. Kar si dovoljuje zadnja izdaja Slovenskega pravopisa v nenormativnem delu, širokim slovensko pišočim množicam ne more biti prepovedano.

Navedenke

- CRYSTAL 1992 = David Crystal, *The Cambridge encyclopedia of language*, Cambridge: University Press, 1992.
- ES 1 = *Enciklopedija Slovenije 1: A-Ca*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.
- ES 6 = *Enciklopedija Slovenije 6: Krek-Martj*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992.
- NPNSP 1981 = *Načrt pravil za novi slovenski pravopis*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik (izd.) - Državna založba Slovenije (zal.), 1981.
- SP 1962 = *Slovenski pravopis, Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1962.
- SP 1990 = *Slovenski pravopis 1: Pravila* [1. izd.], Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (izd.) - Državna založba Slovenije (zal.), 1990.
- SP 1994 = *Slovenski pravopis 1: Pravila - Tretja, pregledana izdaja*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (izd.) - DZS (zal.), 1994.
- SSKJ 1 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 1: A-H*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (izd.) - Državna založba Slovenije (zal.), 1970.
- TOPORIŠIČ 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, Zbirka Sopotnik).

SLAVA
Debatni list

Letnik VII, št. 2

Ljubljana, julija 1994